Skeppershamn

Arkeologisk utredning i Käringöns hamn
med angränsande vattenområden
Käringö socken, Orust kommun

Bohusläns museum

RAPPORT 2006:4

ISSN 1650-3368
Manusförfattare Staffan von Arbin
Layout och grafisk design Pia Hansson (omslag), Pia Claesson, Gabriella Kalmar (inlaga)
Redigering Pia Claesson
Illustration Författaren om inget annat anges
Tryck och distribution Bohusläns museum 2006
Kartor godkända från sekretessynpunkt för spridning Lantmäteriverket 2006-06-16. Dnr 601-2006/1212
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L1999/3

BOHUSLÄNS MUSEUM
Museigatan 1, Box 403, 451 19 Uddevalla
tel 0522-656500, fax 0522-656505
www.bohusmus.se

Innehåll

SAMMANFATTNING 5
BAKGRUND 5
SYFTE 6
LANDSKAPSBILD 6
Natur- och kulturlandskap 6
Forn- och kulturlämningar 7
Historiskt källmaterial 7
DET ARKEOLOGISKA FÄLTARBETET 9
Metod och genomförande 9
Resultat 9
SLUTSATS 11
REFERENSER 12
Otryckta källor 12
Litteratur 12
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER 13
FIGURFÖRTECKNING 14
BILAGOR 14

Figur 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan, blad 8A 0h, med undersökningsområdet markerat. Godkänd från sekretessynpunkt för spridning 2006-06-16.

Sammanfattning

Med anledning av planerad sjöförläggning av V/A-ledningar i Skeppershamn på Käringön, Orust kommun, med anslutande vattenområden utförde Bohusläns museum en arkeologisk utredning i augusti 2003. Insatsen motiverades utifrån ett tidigare fynd av en fartygslämning liksom en allmän bedömning av vattenområdets arkeologiska potential. Utredningen omfattade kart- och litteraturstudier samt okulär besiktning och sondering i fält. Vid besiktningen påträffades ett äldre stockankare samt ett till stora delar söndermuddrat kulturlager med datering från sent 1600-tal och framåt. Då ankaret ligger utanför exploateringsområdet och den kvarvarande kulturlagerresten bedöms ha ett mycket begränsat vetenskapligt värde finns enligt Bohusläns museums uppfattning inga antikvariska hinder för det planerade arbetsföretaget.

Bakgrund

Inför planerad sjöförläggning av V/A-ledningar nordost om Käringön, Käringö socken, Orust kommun, utförde Bohusläns museum en särskild arkeologisk utredning mellan den 28 och 29 augusti 2003. Utredningen omfattade följande tilltänkta ledningssträckningar (se bilaga 1):

1. En tryckavloppsledning parallellt med befintliga ledningar, mellan Skeppersholme och en pumpstation strax söder om badviken på den nordöstra delen av ön.
2. En vattenledning från befintligt vattenverk i den inre delen av Skeppershamn, runt Skeppersholme och därefter parallellt med den ovannämnda ledningen till pumpstationen.
3. En nödutloppsledning ett stycke öster om de ovannämnda ledningarnas landanslutning i sydost.

Samtliga ledningar planerades att förläggas på bottnen och viktas, utom på grunt vatten där de avsågs att spolas ned i bottnen. Inom det aktuella området finns sedan tidigare ett flertal ledningar för el och V/A. Dessa ledningar har samtliga lagts ned utan föregående arkeologisk utredning.

Den antikvariska insatsen motiverades bl.a. utifrån ett tidigare fynd av en fartygslämning, vilken framkom i samband med muddringsarbeten för en ångbåtsbrygga 1936 (se Hasslöf 1937). Utöver eventuella kvarvarande delar av lämningen talade den kulturhistoriska miljön också för förekomst av s.k. hamnkulturlager som deponerats under århundradenas lopp i hamnbassängen.

Uppdragsgivare och tillika kostnadsansvarig för den arkeologiska utredningen var Orust kommun. Staffan von Arbin vid Bohusläns museum var projekt- och rapportansvarig och fungerade också som fältarbetsledare.

Syfte

Syftet med den arkeologiska utredningen var att fastställa eventuell förekomst av tidigare okända fornlämningar inom det aktuella exploateringsområdet. Om fornlämningar påträffades skulle utredningen om möjligt kunna visa på alternativa förslag till ledningssträckningar.

Landskapsbild

Natur- och kulturlandskap

Käringön är belägen i den yttre skärgården väster om Orust. I nordväst ligger de tre öarna Vedholmen, Tornö och Vallerö, och i sydväst Måseskär med dess karakteristiska fyr, ritad av Nils Gustaf von Heidenstam och uppförd på 1860-talet. Mellan Käringön och Orust ligger ett större öppet vattenområde som benämns Käringöfjorden. Skärgårdslandskapet i denna del av Bohuslän är kargt och växtligheten sparsam.

Figur 2. Vattenområdet kring Skeppersholme på Käringön. Foto från öster. Foto: Staffan von Arbin, Bohusläns museum.

Käringön är ett av de klassiska bohuslänska fiskelägena som under loppet av 1900-talet har förvandlats till sommaridyll och seglarparadis. Ön har idag omkring 150 åretruntboende, men under några intensiva sommarveckor mångdubblas öns invånarantal. Den ursprungliga fiskelägesbebyggelsen, som huvudsakligen är belägen på den norra delen av ön, ligger tätt. Smala och slingrande stigar förbinder bostadshusen med varandra och med tillhörande bodar och bryggor. Markslagen utgörs i huvudsak av hällmark, myrmarker och

ljunghedar. Den lilla odlingsbara jord som finns är framförallt lokaliserad till en dalgång mitt på ön.

Forn- och kulturlämningar

På Käringön finns idag endast ett fåtal registrerade kulturhistoriska lämningar. De utgörs av Raä 2, en minnessten, Raä 6, som är en hembygdsgård (den s.k. Fiskarstugan) samt Raä 7, en sjömärkeslämning. Inget av dessa objekt har idag status som fast fornlämning. I tillägg till de uppräknade objekten finns en oregistrerad husgrund av okänd ålder.

Som inledningsvis nämnts påträffades på 1930-talet delar av ett fartyg i samband med muddring för kajbyggnad i den nuvarande hamnen. Fartygsdelarna, som härrörde från en klinkbyggd båt av uppskattningsvis elva meters längd, utgjordes av en köl, ett stävkri med den nedre delen av förstäven bevarad samt några mycket fragmentariska bord, allt i ek. I samband med muddringen framkom också en mängd furustockar, vilka antogs härröra från magasin och bryggor uppförda på platsen under 1700-talet. Fyndet finns kortfattat beskrivet av Olof Hasslöf i en uppsats i Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1937.

Utifrån byggnadssätt och fyndsammanhang daterade Hasslöf fartygslämningen till perioden 1400–1700. Hasslöf tog i sin datering bl.a. hänsyn till det faktum att båtens bord var sågade på mekanisk väg, en metod som i denna del av Norden kan beläggas med säkerhet först kring mitten av 1400-talet. Dessutom påträffades fartygsdelarna djupare ned i sedimenten än de nämnda furustockarna, vilket – om Hasslöfs datering av dessa är korrekt – ger en övre tidsgräns för deponeringen (Hasslöf 1937).

En senare utförd dendrokronologisk analys har visat att Käringöbåten sannolikt är byggd efter år 1684 (Bråthen, otryckt källa). De upptagna fartygsdelarna förvaras idag i Göteborgs stadsmuseums magasin på Polstjärnegatan i Göteborg och har inventarienummer GAM 46 458.

Historiskt källmaterial

Namnet *Käringön* förmodas komma av att det i äldre tider stått ett sjömärke, en "käring", på ön (Palm 1963:4). Att Käringön med omkringliggande öar varit av stor betydelse för sjöfarten råder det knappast någon tvekan om. Sjökort och seglingsanvisningar från 1500-talet och framåt pekar ut en hamn i sundet mellan Vedholmen och Tornö. Denna naturliga ankarplats går i äldre källor vanligen under benämningen *Södra Vedholmen* eller *Söderviksholm* (Janzén 1946; Krantz 1949). På Vedholmen finns också en begravningsplats vilken redan i slutet av 1500-talet omtalas som begravningsplats "för fiskare och skeppsfolk" (Claussön Friis 1881:279).

En annan frekventerad ankarplats har att döma av äldre sjökort funnits omedelbart nord och nordväst om Käringön. I Krigsarkivets samling av hydro-

grafiska kartor finns ett handritat sjökort av Peter Gedda, daterat till slutet av 1600-talet, vilket visar kuststräckan mellan Göta älv och Orust. I den beskrivning som hör samman med sjökortet kan man bland annat läsa att:

> Inom Söderwijks-holm, som eliest kallas Söder Wedholmen är ett fiskeläger Käringö benemndt, hwarest finnes een hambn aff 8 famb: stickgrundh. Inlåpet dertill är Söderifrån wedh Bonde Skiärett och Bonde flyt, bästa känningen dertill är Tornö, som näst Nordan förre ligger, huarpå är ett högt berg Tornöhufwud kalladt med kummel på.
> (Efter Krantz 1949)

Käringön utgör sedan gammalt kronoholme. Fast bosättning på ön förekom möjligen redan under 1500-talet men kan med säkerhet beläggas först vid 1600-talets början. I en extraskattemantalslängd från år 1610 omnämns sju strandsittare på ön. År 1645 hade antalet strandsittarhushåll ökat till 25 för att år 1697 ha minskat till 23 (Pettersson 1953:129, 136, 146). De tidiga Käringöborna försörjde sig huvudsakligen genom kustnära fiske, men man utnyttjade också odlingsjorden och betesmarken på den närliggande Vallerö. Bland ortsbefolkningen fanns också de som försörjde sig som lotsar (Westerlind 1982:38f).

I och med 1700-talets sillfiskeperiod verkar bebyggelsen på Käringön ha tagit fart på allvar, och på kartor från senare delen av 1700-talet ligger husen tätt. Vid denna tid uppfördes också flera skärgårdsverk (se Pettersson 1999:44). Under loppet av 1700- och 1800-talen upplevde Käringön en snabb befolkningsökning. På 1870-talet passerade invånarantalet 500 personer och år 1900 var antalet invånare nära 600 (Tengby 1989:6).

Under 1800-talet började fiskare från Käringön bedriva storfiske vid Norges kust, vid Shetlandsöarna och i vattnen kring Island. Fisket bedrevs ursprungligen från s.k. bankskutor, men kring sekelskiftet 1900 inköptes ett antal galeasriggade kuttrar från England, vilka även utnyttjades för fraktfart och makrilldörje (Westlind 1982:38; Tengby 1989).

Det arkeologiska fältarbetet

Metod och genomförande

Samtliga föreslagna ledningssträckor besiktigades okulärt genom dykning och delar av området sticksonderades. Inne i hamnbassängen upptogs ett tiotal sedimentproppar med hjälp av s.k. ryssbor i syfte att påvisa eventuell förekomst av kulturlager. Allt dykarbete utfördes med livlina och radiokommunikation i enlighet med Arbetsmiljöverkets föreskrifter gällande yrkesmässig dykning (AFS 1993:57) och den dykpraxis som utarbetats och sedan flera år tillbaka tillämpas vid Bohusläns museum.

Resultat

Sammantaget omfattade utredningen ett 8 000 kvadratmeter stort vattenavsnitt. Vattendjupet i området varierar mellan 0 och 13 meter, och bottnen består till övervägande del av en ljusgrå silt vilken överlagrar en ljusare kalkgyttja. Bottnen inne i hamnbassängen uppvisade både i sina inre och yttre delar tydliga tecken på att ha muddrats, och några intakta kulturlager kunde därför inte iakttas. Däremot observerades inom hela området spridda fynd av djurben, keramik, kritpipsfragment, huggspån m.m. Två fynd, en keramikskärva i yngre rödgods och en kritpipa, omhändertogs i dateringssyfte (se figur 3 och 4). Med ledning av dessa fynd och övriga fältiakttagelser kan den påträffade kulturlagerresten ges en datering till perioden sent 1600-tal t.o.m. 1800-tal. Några spår av den år 1936 uppmuddrade fartygslämningen observeras inte.

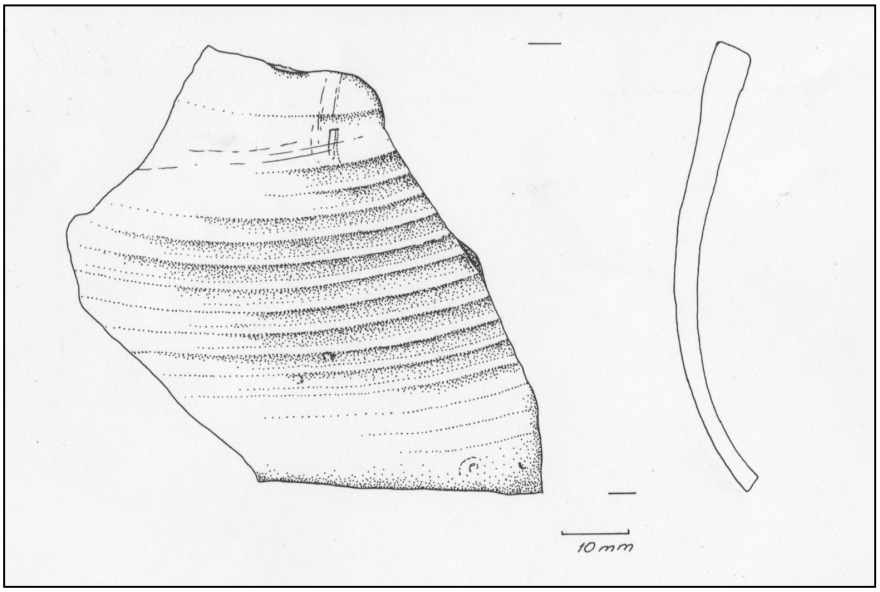

Figur 3. Skärva av kärl i yngre rödgods med invändig blyglasyr (fnr 1). Datering: 1600- eller 1700-tal. Exempel på fynd från Skeppershamn. Illustration: Anette Olsson, Bohusläns museum.

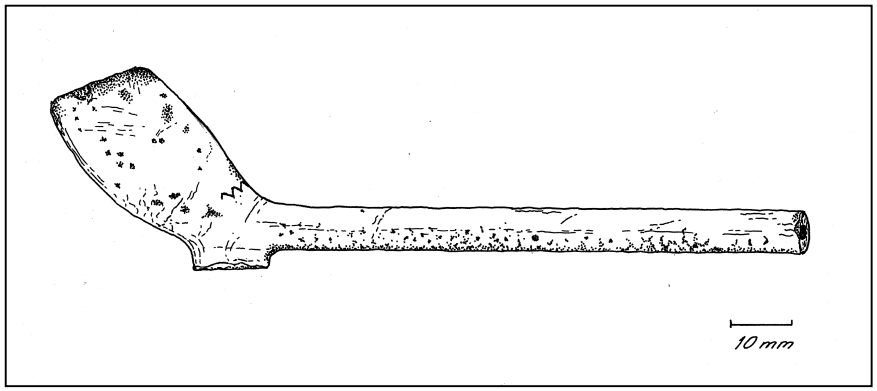

Figur 4. Kritpipa av engelsk typ med trolig datering till perioden 1660–1690 (fnr 2). Exempel på fynd från Skeppershamn. Illustration: Anette Olsson, Bohusläns museum.

På den östra sidan av Skeppersholme, omedelbart utanför utredningsområdet, påträffades ett äldre stockankare av järn (figur 5). Platsen för ankaret, som preliminärt kan dateras till 1800- eller tidigt 1900-tal, är av allt att döma sekundär. Enligt uppgift skall det sättas i samband med det dykcenter som tidigare huserade i en intilliggande fastighet och som bedrev dykutbildning i det aktuella vattenområdet. Andra spår från denna verksamhet är bl.a. en presenning som förankrats på bottnen.

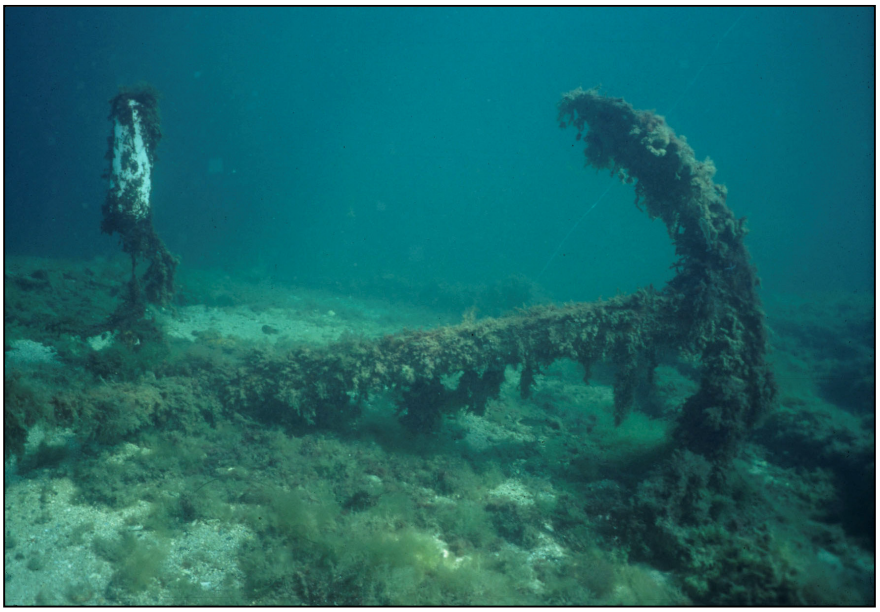

Figur 5. Det påträffade ankaret. Notera bojen som är fastknuten i ankarringen. Foto: Kjell Åshede, Marine Photo.

Det dåvarande dykcentrets ägare, Göran Reimers, har via e-post meddelat att ett stockankare bärgades 1995 eller 1996 av dykinstruktörer knutna till dykcentret. Reimers kunde dock inte dra sig till minnes vad som hände med detta ankare, eller var det ursprungligen hittades. Vid samtal med Rolf Karls-

son, Käringön, har det av Reimers omnämnda ankaret emellertid kunnat spåras till restaurangen Peterssons krog där det idag står uppställt. Enligt Karlsson härrör det från den gamla hamnredden norr om Käringön. Proveniensen hos det ankare som påträffades vid utredningen är därmed fortfarande en öppen fråga.

Slutsats

Vid den arkeologiska utredningen påträffades ett stockankare av 1800- eller tidig 1900-talsmodell samt en kulturlagerrest med datering till perioden sent 1600-tal t.o.m. 1800-tal. Ankaret ligger utanför det tilltänkta exploateringsområdet och kommer därför inte att beröras av det planerade arbetsföretaget. Då det inte kan uteslutas att det ursprungligen härrör från en lagskyddad fartygslämning bör det dock enligt Bohusläns museums uppfattning tills vidare få kvarligga på platsen och skyddas från framtida exploatering. Vad gäller det mycket fragmentariskt bevarade kulturlagret så bedöms detta ha ett tämligen begränsat vetenskapligt värde. Bohusläns museum har av denna anledning ingen vidare antikvarisk erinran mot den planerade ledningsdragningen.

Referenser

Arkiv

Göteborgs stadsmuseums arkiv

Otryckta källor

Bråthen, A. 1987. Rapport från dendrokronologisk undersökning. Stencil.

Karlsson, R. 2006. Muntligt meddelande 2006-03-23.

Reimers, G. 2003. E-postmeddelande daterat 2003-10-24.

Åkerhagen, A. 2006. E-postmeddelande daterat 2006-03-31.

Litteratur

Claussön Friis, P. 1881. *Samlede skrifter udgivne for den norske historiske forening af Dr. Gustav Storm.* Kristiania.

Dykeriarbete. AFS 1993:57. Arbetarskyddsstyrelsen. Stockholm.

Hasslöf, O. 1937. Ett båtfynd från Käringön. I: *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift 1937*. Göteborg.

Janzén, A. 1946. Vedholmen och stora segelleden utanför Bohuslän. I: *Namn och bygd 1945-1946.* Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. Kungl. Gustav Adolfs Akademien. Uppsala.

Krantz, C. 1949. Vedholmen – Vallerön – Käringön – en enhet i historia och tradition. I: *Seglarbladet* nr 9.

Palm, D. 1963. *Ortnamnen i Göteborgs och Bohuslän VIII. Ortnamnen i Orust västra härad.* Institutet för ortnamns- och dialektforskning i Göteborg. Göteborg.

Pettersson, J. 1953. *Den svenska Skagerakkustens fiskebebyggelse.* Lund.

Pettersson, J. 1999. *Skärgårdsverken i Bohuslän. Trankokerier och salterier under 1700-talets sillfiskeperiod.* Stockevik.

Tengby, N. 1989. *Käringön. De engelska kuttrarnas epok.* C-uppsats i historia vid Göterborgs universitet. Stencil.

Westerlind, A.M. 1982. *Kustorter i Göterborgs och Bohus län. Orust kommun.* Byggforskningsrådet & Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län.

Tekniska och administrativa uppgifter

Lst dnr:	Saknas
BM dnr:	156/03 K
BM pnr:	1192/139
Län:	Västra Götalands län
Kommun:	Orust kommun
Socken:	Käringö socken
Fastighet:	Käringöns hamn med anslutande vattenområden
Ek. karta:	8A 0h
Läge:	X 645190 Y 123850
Koordinatsystem:	RT 90 2,5 g V
Uppdragsgivare:	Orust kommun
Ansvarig institution:	Bohusläns museum
Projektledare:	Staffan von Arbin
Fältpersonal:	Staffan von Arbin, Kjell Åshede (Marine Photo)
Fältarbetstid:	2003-08-28–2003-08-29
Arkeologtimmar:	32
Undersökt yta:	8 000 m^2
Arkiv:	Bohusläns museums arkiv
Fynd:	I avvaktan på beslut om fyndfördelning har de insamlade fynden (två fyndposter) preliminärt tilldelats accessionsnummer UM 29181

Figurförteckning

Figur 1. Utdrag ur digitala fastighetskartan, blad 8A 0h, med undersökningsområdet markerat. Godkänd från sekretessynpunkt för spridning 2006-06-16.

Figur 2. Vattenområdet kring Skeppersholme på Käringön. Foto från öster. Foto: Staffan von Arbin, Bohusläns museum.

Figur 3. Skärva av kärl i yngre rödgods med invändig blyglasyr (fnr 1). Datering: 1600- eller 1700-tal. Exempel på fynd från Skeppershamn. Illustration: Anette Olsson, Bohusläns museum.

Figur 4. Kritpipa av engelsk typ med trolig datering till perioden 1660–1690 (fnr 2). Exempel på fynd från Skeppershamn. Illustration: Anette Olsson, Bohusläns museum.

Figur 5. Det påträffade ankaret. Notera bojen som är knuten i ankarringen. Foto: Kjell Åshede, Marine Photo.

Bilagor

Bilaga 1. *Karta över utredningsområdet. Godkänd från sekretessynpunkt för spridning 2006-06-16.*

Bilaga 2. *Fyndförteckning*

BIL. 1. KARTA ÖVER UTREDNINGSOMRÅDET

Godkänd från sekretessynpunkt för spridning 2006-06-16

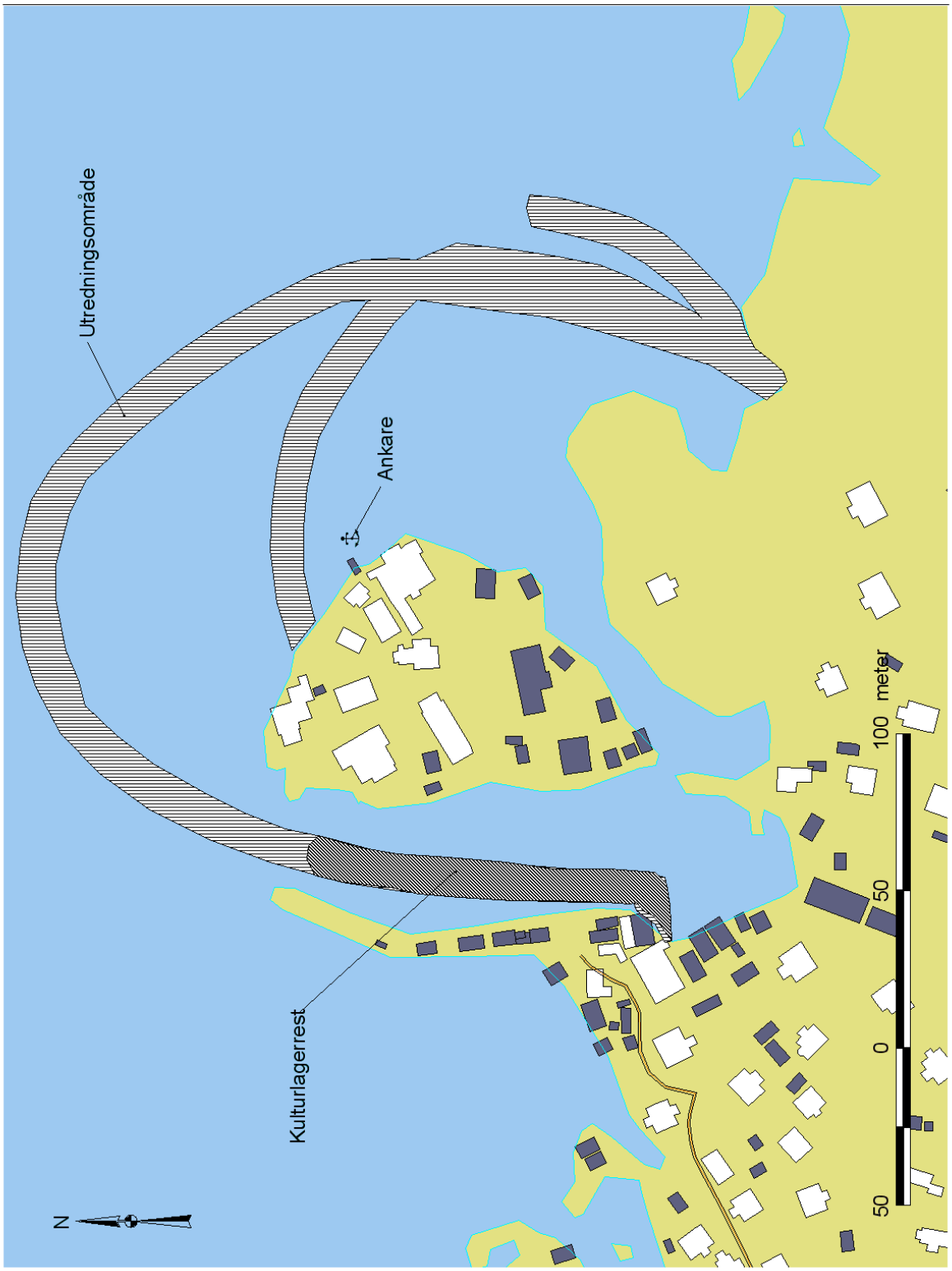

BIL. 2. FYNDFÖRTECKNING

Fnr	Sakord	Material	Antal	Dimensioner	Fyndomständigheter	Beskrivning
1	Kärl	Keramik	1	H: 8,4 cm B: 6,5 cm Tj: 0,6 cm	I den yttre delen av Skeppershamn.	Bukfragment från kruka eller trefotsgryta i yngre röd-gods. Utvändiga rillor samt invändig klar blyglasyr,
2	Kritpipa	Keramik	1	H: 3,5 cm L: 12,2 cm. Skaftets dia-meter: 0,9 cm. Huvudets diameter: 1,8 cm.	På grunt vatten i den inre delen av Skeppershamn, nära den planerade V/A-ledningens landanslutning.	Pipa av engelsk typ. Stämplar/dekor saknas. Tydliga bitmärken på skaftets ytterände. Arne Åkerhagen har via e-post meddelat att pipan troligen är tillverkad i Yorkshire under perioden 1660–1690.